

Hoe de windcoöperatie in Culemborg ontplofte

Protest in het buitengebied van Culemborg tegen windmolens met de hoogte van de Eiffeltoren. FOTO WILLIAM HOOGETEYLING

De windmolens die er nooit kwamen

Zes jaar lang werkte de gemeente Culemborg aan een duurzame droom: een coöperatief windpark waarbij Culemborgers zelf zouden meedelen in de winst. Maar de molens kwamen er niet, omwonenden voelden zich bedrogen en Culemborg werd zelfs landelijk nieuws. Wat rest is diep wantrouwen tussen alle partijen. Onderzoekscollectief Spit reconstrueerde aan de hand van gemeentelijke documenten het duurzame debacle en sprak met hoofdrolspelers en deskundigen.

BRAM LOGGER EN BAS VERMOND

Het is 17 juni 2020 en in het gebouw van vakbond De Unie in Culemborg wordt gevloekt en met deuren geslagen. De vergaderzaal is deze avond afgehuurd voor overleg over een te bouwen windmolenpark door energiecoöperatie Vrijstad Windwinning en Eneco. Aanwezig zijn onder meer grondeigenaren in het gebied, Eneco, omwonenden en een aantal andere belanghebbenden. Maar deze zogeheten gebiedstafel loopt uit op een drama.

Al bijna een jaar komen ze elke maand samen. De energiecoöperatie Vrijstad wil al pratend en polderend een 'optimaal' windpark bouwen waar iedereen achter staat. Buurtbewoners hopen dat het hele proces ertoe leidt dat ze niet zes grote windmolens in hun achtertuinen krijgen, maar hooguit drie. Of desnoods vier.

Maar deze avond zegt een van de grondeigenaren plots: „Wij hebben een contract waarin staat dat we voor de maximale opbrengst

gaan.” En dus moeten er sowieso zes windmolens komen. De omwonenden ontploffen. „Wat hadden we dan al die tijd zitten doen?“, blikst Martin van Weelden van actiegroep Tegenwind terug. „We voelden ons bedonderd.”

Vanaf dat moment gaat Tegenwind vol in het verzet. Culemborg hangt al snel vol met anti-windmolenposters. De initiatiefnemers van het windpark, de coöperatie en Eneco, zetten door. Zij doen een vergunningaanvraag voor zes van de hoogst mogelijke windmolens.

Maar daar zet de gemeenteraad in maart 2021 een streep door wegens gebrek aan draagvlak. Culemborg krijgt voorlopig geen windpark. Wat rest is diep wantrouwen tussen alle partijen.

Wat ging er mis in Culemborg en welke lessen zijn eruit te trekken voor andere gemeenten met grote duurzaamheidsambities? Bestaat er wel zoiets als burgerparticipatie als het gaat om concrete plannen voor een windpark in een gemeente?

LEES VERDER OP PAGINA 4

Overwinning voor het anti-windprotest is volgens de

VERVOLG VAN PAGINA 3

Terug naar 2016. Culemborg bruist van de duurzame ideeën. De stad wil in 2040 energieneutraal zijn.

Windenergie is hard nodig. In mei 2016 organiseert de gemeente een bijeenkomst in een wijkgebouw in het buitengebied.

Centrale vraag: welke zorgen hebben direct omwonenden over een nieuw windpark? Het zaaltje zit propvol en de avond verloopt turbulent. „U wilt draagvlak?“, roept een van de aanwezigen richting de wethouder. „Nou, we zullen eens kijken. Wie vóór windmolens is, steekt zijn hand op.“ Een enkeling steekt aarzelend zijn hand op. Wethouder Joost Reus (GroenLinks) blikt terug: „Er ontstond echt massieve tegenstand. Ik lig er soms nog wakker van.“

In het zaaltje zit ook een groot voorstander van windenergie: duurzaam ondernemer Arjen Schamhart. Hij wordt later medeoprichter van de coöperatie Vrijstad Energie, die een windpark wil ontwikkelen waarvan Culemborgers zelf mede-eigenaar zijn. „De avond was een fiasco“, blikt Schamhart terug. „Het was slecht georganiseerd. Er waren alleen maar nimby's. Er ontstond zo'n azc-weg-ermee-sfeertje.“

De gesprekken in 2016 moeten leiden tot een 'windvisie': een document waarin de voorwaarden staan waaronder de gemeente wil meewerken aan een windpark. De man die dat stuk moet opstellen is ambtenaar Jan de Rooij. Voor hulp en advies klopt hij aan bij Schamhart. Er ontstaat, onder verantwoordelijkheid van wethouder Reus, een jaren durende, innige samenwerking tussen de twee, blijkt uit correspondentie die onderzoeksjournalisten van Spit inzagen via een wob-verzoek. De Rooij stuurt geregeld vertrouwelijke stukken naar Schamhart voor advies. Schamhart krijgt op zijn

beurt op het gemeentehuis toegang tot systemen om grondeigenaren op te zoeken en maillijsten samen te stellen.

Zodra bekend wordt dat Culemborg aan een windvisie werkt, springt ook Hylke Jelsma van de Heerenveense windparkontwikkelaar De Wolff in de auto. Een blik op de kaart leert dat er maar weinig plekken binnen de gemeentegrenzen zijn waar windturbines kunnen staan. Bliksemsnel krijgen de eigenaren van die percelen een contract onder hun neus geschoven. De inhoud is niet openbaar, maar volgens Martin van Weelden van actiegroep Tegenwind gaat het om bedragen van meer dan tienduizend euro voor grondeigenaren die een windmolen op hun land krijgen.

Geen vergoeding

Eind 2017 neemt Eneco de windparken van De Wolff over, inclusief de Culemborgse contracten. De energiegi-gigant wil wel samenwerken met de coöperatie, die op haar beurt niet zonder Eneco kan vanwege de grondcontracten. Daarover ontstaat gedoe. Grond-

bezitters zonder contract zijn boos. Zij krijgen straks wél uitzicht op enorme windturbines, maar geen vergoeding. Schamhart oppert het plan 'Samen Winnen, Samen Delen'. Daarin worden de opbrengsten van het windpark eerlijk verdeeld over alle inwoners van Culemborg.

Ondertussen verhardden de verhoudingen in het buitengebied. Niet alleen tussen grondeigenaren, maar ook tussen inwoners onderling. Daarom gaat een aantal sleutelfiguren met elkaar aan tafel, in een poging draagvlak te creëren. Schamhart staat er namens coöperatie Vrijstad anders in: „Volledig draagvlak is een illu-

sie. Wel kunnen we omwonenden laten meebewegen en ervoor zorgen dat ze de gekozen oplossing accepteren.“ 'Draagvlak is uit; leve acceptatie!', mailt hij naar De Rooij.

Het duurt nog tot september 2019 voordat de omwonenden eindelijk aan tafel zitten. Schamhart zit er namens de coöperatie en De Rooij schuift namens de gemeente aan als toehoorder. Het bedrijfsleven en een natuurclub zijn er, en een flink aantal mensen dat elkaar kent uit het duurzame wereldje.

De omwonenden voelen zich onder druk gezet door zo veel voorstanders. Zij worden wel bijgestaan door de Vereniging van Omwonenden van Windturbines, maar merken al snel dat die

Er lijken geen goede afspraken te zijn gemaakt over het proces

– Maurits Sanders

wethouder een nederlaag voor de duurzaamheid

nauw samenwerkt met de wind-industrie. Martin van Weelden van actiegroep Tegenwind: „Wij zaten met zijn vieren tegenover veertien mensen die ons wel even gingen vertellen hoe het wettelijk in elkaar zit. Je staat machteloos.”

Op 17 juni 2020 komt de Gebiedstafel voor de tiende en laatste keer bij elkaar. Van tevoren is het doel helder: iedereen moet het met elkaar eens zijn. Er ligt een aantal scenario's op tafel: vier, vijf of zes turbines met een tiphoopte van 270 meter, bijna zo hoog als de Eiffeltoren. Voor de grondeigenaren is een scenario van minder dan zes grote turbines niet bespreekbaar, zij kunnen door het 'samen delen'-concept van Vrijstad al minder inkomsten tegemoet zien dan eerder was beloofd. De initiatiefnemers van de coöperatie en Eneco kiezen voor vijf of zes windturbines.

Dan is werkgroep Tegenwind aan de beurt. Zij zijn niet tegen windmolens en erkennen het klimaatprobleem, maar maken zich ook zorgen over de gezondheidsrisico's. „Dus hebben we gewoon uitgerekend hoeveel turbines er nodig waren om aan de duurzame stroomvraag van de gemeente

Culemborg te voldoen”, zegt Martin van Weelden van Tegenwind. „Dan zouden drie windturbines genoeg zijn. Misschien vier, maar dan wel lagere. Dat hebben wij op tafel gelegd.”

Woedend

Dan barst de bom. Arjen Schamhart van de coöperatie reageert woedend. Een van de grondeigenaren claimt dat hij een contract heeft voor het meeste optimale windpark, wat volgens hem zo veel mogelijk windturbines inhoudt. De gemoederen lopen hoog op en de avond escaleert volledig. Bij de actiegroep Tegenwind knapt er iets: „We konden wel janken, je voelt je bedonderd.”

Schamhart zegt achteraf: „Wij hebben heel bewust 'optimaal' in de contracten met de grondeigenaren gezet. Ons doel was namelijk om al polderend tot een plan te komen dat voor iedereen acceptabel was. Maar die grondeigenaren hebben blijkbaar gedacht: optimaal = het maximaal aantal windturbines.”

De escalatie aan de Gebiedstafel lijkt het einde voor het windpark. Maar Eneco en de coöperatie zetten hun plan B in gang.

De actiegroep Tegenwind, met bij het hek Martin van Weelden. FOTO WILLIAM HOOGTEYLING

Ze vragen een vergunning aan voor het maximale scenario van zes turbines van 270 meter hoog. Waarom dat per se nodig is voor een rendabel park, is de gemeente onduidelijk. Pas eind maart 2021 geeft Eneco de gemeente inzage in de *business case*. Die zes hoge molens moeten er komen vanwege dalende subsidies en het vasthouden van vergoedingen van de grondeigenaren. Vijf turbines van 250 meter zijn ook mogelijk, maar alleen als de gemeente opdraait voor de misgelopen inkomsten van 1,27 miljoen euro, door geen leges in rekening te brengen.

De gemeenteraad buigt zich enkele weken later, in april 2021, over de plannen. Ambtenaar De Rooij appt naar Schamhart: 'Misschien eindigt straks ons gezamenlijke project. Verschrikkelijk jammer als dat zo is.' Hun voor gevoel klopt. De weerstand tegen het windpark is overweldigend. De raad neemt unaniem een motie aan dat een toekomstig windpark niet méér groene stroom mag opwekken dan de gemeente nodig heeft, met zo min mogelijk windturbines. Met deze motie komt er direct een einde aan de windparkplannen van Eneco en Vrijstad.

Een overwinning voor het an-

ti-windprotest in de slag om de molens in Culemborg. Maar een nederlaag in de strijd tegen de klimaatverandering, zegt wethouder Reus. „Elke vorm van duurzame energie veroorzaakt lokaal hinder. Het probleem voor bestuurders en volksvertegenwoordigers is dat de stem van mensen die last krijgen van klimaatverandering nog ver weg klinkt. De mensen die in het hier en nu hinder ondervinden, kunnen hun stem wel luid laten horen. Naar hen wordt geluisterd. Zo komen oplossingen

Hier is nauwelijks sprake geweest van participatie

– Sanne Akerboom

voor het klimaatprobleem nooit van de grond.”

Toch hebben Culemborg en Vrijstad die weerstand deels aan zichzelf te danken, zeggen twee experts die we de casus voorlegden (zie kader). De wel erg nauwe samenwerking gaf omwonenden het gevoel dat de gemeente vooral aan tafel zat als windparkpromotor en niet luisterde naar hun zorgen over gezondheidsrisico's. Dat grondbezitters goed zouden verdienen dankzij contracten die al beklonken waren voordat inspraak op gang kwam, hielp ook niet mee. Die harde financiële afspraken maakten een kleiner windpark bij voorbaat onmogelijk. Voor omwonenden restte participatie voor spek en bonen.

Botsing van werelden

„We zijn begonnen met een duurzaamheidsagenda, er zijn kaders, we hebben alles volgens de wet goed gedaan. En dan gaat het ineens niet, ik baal daar ontzettend van”, blikt initiatiefnemer Schamhart terug. Wethouder Reus heeft er lessen uit getrokken: het was een botsing van verschillende werelden. „Eneco is gewend grote contracten te sluiten met grondeigenaren en een windpark neer te zetten. Wij hebben uiteindelijk de conclusie getrokken dat we terug moesten naar de menselijke maat.”

Voor Eneco en Vrijstad is het boek nog niet gesloten. Ze bekijken wat de mogelijkheden voor een nieuw plan zijn. Wethouder Reus hoopt dat er toch iets van de grond komt, binnen de nieuwe kaders. Ambtenaar De Rooij is sceptisch: „De initiatiefnemers hebben gezegd dat een windpark met minder dan vijf windturbines niet rendabel is. Als ze nu terugkomen met zo'n voorstel, hebben ze wel wat uit te leggen.”

■ Dit artikel van onderzoekscollectief Spit werd mede mogelijk gemaakt door Stichting Culemborg Nieuws, Stichting Democratie en Media en het Gieskes Strijbis Fonds

Wat ging er mis met de Culemborgse windplannen?

Maurits Sanders, expert publiek-private samenwerking, eigenaar PPS Construct en docent Nyenrode Business Universiteit:

„Complimenten aan de Culemborgse raadsleden. Zij zijn de enige die deden wat ze moesten doen: op de rem trappen. Want dit project is enorm uit de bocht gevlogen. De gemeente heeft alles erbij gehaald wat populair is: energietransitie, samen delen, coöperatief. Maar uiteindelijk leek het private belang van de ondernemers het belangrijkste. Dat de gemeente zelf lang geen inzicht had in de *business case* is onbestaanbaar. Er lijken geen goede afspraken te zijn gemaakt over het

proces. Je moet van tevoren alle belangen in beeld hebben en afspraken maken over de besluitvorming in het project. Niet ad-hocreparaties uitvoeren, zoals het wijzigen van afspraken met grondeigenaren. Het is vreemd dat er maar één ambtenaar is betrokken. In de loop der tijd ontstaat er een genesteld netwerk tussen ondernemer en ambtenaar, waarin het risico groot is dat het publiek belang het aflegt tegen het private ondernemersbelang. Gemeenten moeten voorkomen dat hun medewerkers in zo'n positie terecht komen. Hier zie je hoe een project uit de bocht kan vliegen als je vooraf niet goed nadenkt over de samenwerking.”

Jurist en politicoloog Sanne Akerboom, universitair docent Universiteit Utrecht, promoveerde op burgerparticipatie en energietransitie:

„Hier is nauwelijks sprake geweest van participatie. Er zaten te veel tegengestelde belangen aan tafel om tot een consensus te komen. Dat is een uiterst onhandige keuze geweest. Veel beter was het geweest om in te gaan op voorkeuren van de verschillende partijen en de redenen daarvoor. De gemeente heeft dan de bevoegdheid om te kiezen en zelf een belangenafweging te maken. Ik snap dat zo'n avond ontspoort, zeker ook gelet op het voorgaande proces.

Van de opmerking van Schamhart dat draagvlak uit is, en het gaat om acceptatie, begrijp ik weinig. Natuurlijk is draagvlak lastig te meten. Wanneer is er genoeg draagvlak? En hoe meet je dat? Maar het is belangrijk is om burgers écht te laten participeren. Dan moet je als gemeente of projectontwikkelaar écht luisteren naar hun argumenten en bereid zijn er iets mee te doen. Toen de gesprekken in Culemborg begonnen, waren de plannen al gemaakt. Dat stuit op weerstand. De coöperatie en Eneco hadden blijkbaar al een plan B. Dan hadden de omwonenden dus geen andere keuze dan in te stemmen.”